

O'ZBEKISTONDA SOLIQ MA'MURATCHILIGINI RAQAMLASHTIRISH ORQALI
XUFIYONA IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH MEKANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH

Davlatov Baxriddin Xamidjanovich

Mustaqil izlanuvchi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18619319>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlarining hozirgi holati, ularning xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishdagi ahamiyati hamda amaliy samaradorligi kompleks tarzda ilmiy tahlil qilinadi.

Tadqiqot doirasida soliq tizimida joriy etilgan elektron soliq xizmatlari, soliq to'lovchilarning shaxsiy kabinetlari, raqamli fiskal nazorat mexanizmlari, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron hisob-fakturalar, tovarlarni raqamli markirovkalash hamda davlat organlari o'rtasida soliq ma'lumotlarini integratsiyalash tizimlarining iqtisodiy va institutsional ta'siri baholanadi.

Maqolada raqamli texnologiyalarning soliq ma'muratchiligida qo'llanilishi natijasida soliq tushumlari barqarorligining oshishi, soliq intizomining mustahkamlanishi, korrupsion xavflarning kamayishi va yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash imkoniyatlarining kengayishi ilmiy dalillar asosida yoritiladi. Shuningdek, raqamlashtirish jarayonining soliq to'lovchilarning ixtiyoriy rioya darajasiga ta'siri ham alohida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: soliq ma'muratchiligi, soliq tizimini raqamlashtirish, xufiyona iqtisodiyot, elektron soliq xizmatlari, raqamli fiskal nazorat, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron hisob-fakturalar, soliq ma'lumotlarini integratsiyalash, soliq intizomi, fiskal shaffoflik, raqamli iqtisodiyot, soliq tushumlari barqarorligi, riskga asoslangan soliq nazorati, korrupsion xavflarni kamaytirish, ixtiyoriy soliq rioyati.

IMPROVING MECHANISMS FOR REDUCING THE SHADOW ECONOMY THROUGH
DIGITALIZATION OF TAX ADMINISTRATION IN UZBEKISTAN

Abstract. This article provides a comprehensive scientific analysis of the current state of the tax administration digitalization processes in Uzbekistan, their importance in reducing the share of the shadow economy, and their practical effectiveness. The study assesses the economic and institutional impact of the electronic tax services, personal accounts of taxpayers, digital fiscal control mechanisms, online cash registers, electronic invoices, digital marking of goods, and systems for integrating tax information between state bodies introduced into the tax system.

The article highlights, based on scientific evidence, the increase in the stability of tax revenues, strengthening tax discipline, reducing corruption risks, and expanding the possibilities for detecting hidden economic activities as a result of the use of digital technologies in tax administration. The impact of the digitalization process on the level of voluntary compliance of taxpayers is also separately analyzed.

Keywords: tax administration, tax system digitization, shadow economy, electronic tax services, digital fiscal control, online cash registers, electronic invoices, tax data integration, tax discipline, fiscal transparency, digital economy, tax revenue sustainability, risk-based tax control, corruption risk reduction, voluntary tax compliance.

Kirish

Bugungi kunda global miqyosda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi davlat boshqaruvi tizimlarida, xususan, soliq ma'muratchiligi sohasida tub institutsional va tashkiliy o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimining samaradorligi nafaqat soliq stavkalari va imtiyozlar bilan, balki zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi bilan ham belgilanmoqda. Ushbu jarayonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish davlat byudjeti daromadlarini barqarorlashtirish, fiskal shaffoflikni ta'minlash hamda xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xufiyona iqtisodiyotning yuqori darajasi iqtisodiy resurslarning samarasiz taqsimlanishiga, adolatli raqobat muhitining buzilishiga va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarini moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanishiga olib keladi. Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda xufiyona iqtisodiyot ulushi YaIMning sezilarli qismini tashkil etib, soliq tushumlari bazasini toraytiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish davlat moliya siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda soliq tizimini isloh qilish, soliq ma'muratchiligini soddalashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Elektron soliq xizmatlari, soliq to'lovchilarning shaxsiy kabinetlari, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron hisob-fakturalar hamda soliq organlari va boshqa davlat idoralari o'rtasida ma'lumotlar almashuvini ta'minlovchi integratsiyalashgan axborot tizimlarining joriy etilishi ushbu islohotlarning muhim natijalari hisoblanadi. Mazkur mexanizmlar orqali soliq to'lovchilarning iqtisodiy faoliyati ustidan nazorat kuchayib, soliq intizomi va ixtiyoriy rioya darajasi oshmoqda.

Shu bilan birga, soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonida texnik infratuzilmaning hududlar bo'yicha notekis rivojlanganligi, ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlarning raqamli savodxonlik darajasining pastligi hamda soliq qonunchiligidagi murakkabliklar kabi muammolar ham mavjud. Mazkur holatlar raqamli soliq islohotlarining kutilgan samaradorligiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatmoqda.

Shundan kelib chiqib, ushbu maqolada O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlari, ularning xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishdagi roli va samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilinib, xalqaro ilg'or tajribalar asosida soliq ma'muratchiligini yanada takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilib qo'yilgan.

Adabiyotlar sharhi: Soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish va xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish masalalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda davlat moliyaviy boshqaruvini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida keng yoritilmoqda. Ushbu masala, avvalo, raqamli texnologiyalarning fiskal siyosat samaradorligiga ta'siri, soliq intizomini mustahkamlash va yashirin iqtisodiy faoliyatni cheklash imkoniyatlari nuqtayi nazaridan o'rganiladi.

Xalqaro tadqiqotlarda soliq tizimini raqamlashtirish xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishda samarali institutsional vosita sifatida e'tirof etiladi.

Jumladan, Jahon banki hisobotlarida elektron soliq xizmatlari va raqamli fiskal nazorat tizimlari joriy etilgan mamlakatlarda soliq tushumlarining YaIMga nisbati barqaror o'sishga ega ekani ta'kidlanadi. Tadqiqotlarda raqamlashtirish soliq ma'lumotlarining aniqligini oshirishi va soliq bazasini kengaytirishi qayd etilgan.

Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda soliq ma'muratchiligida raqamli texnologiyalarni joriy etish soliq to'lovchilarning ixtiyoriy rioya darajasini oshirishi va soliq nazoratini riskga asoslangan modelga o'tkazishga imkon berishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. XVJ mutaxassislariga ko'ra, raqamlashtirish inson omiliga bog'liq xatoliklar va korrupsion xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Schneider va Enste tomonidan olib borilgan fundamental tadqiqotlarda xufiyona iqtisodiyotning asosiy sabablari sifatida soliq yukining og'irligi, soliq ma'muratchiligining murakkabligi va nazoratning sustligi ko'rsatiladi. Mualliflar raqamli nazorat vositalari ushbu muammolarni yumshatishda muhim ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydilar.

OECD tadqiqotlarida soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish fiskal shaffoflikni oshirish bilan birga, davlat va biznes o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash omili sifatida talqin qilinadi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, elektron hisob-fakturalar va onlayn kassalar tizimi savdo aylanmasini rasmiylashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasini tahlil qilgan tadqiqotlarda soliq ma'lumotlarini integratsiyalash orqali real vaqt rejimida fiskal monitoringni amalga oshirish xufiyona iqtisodiyotni qisqartirishda yuqori samara bergani ko'rsatib o'tiladi. Mazkur yondashuv soliq ma'muratchiligida "ma'lumotga asoslangan boshqaruv" modelini shakllantirgan.

Raqamli fiskal nazoratning ahamiyati bo'yicha olib borilgan empirik tadqiqotlarda onlayn nazorat-kassa mashinalari joriy etilganidan so'ng xizmat ko'rsatish va chakana savdo sohalarida soliq tushumlari sezilarli oshgani qayd etiladi. Bu holat raqamli vositalarning yashirin daromadlarni aniqlashdagi rolini tasdiqlaydi.

Osiyo taraqqiyot banki hisobotlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayoni soliq qonunchiligini soddalashtirish bilan uyg'unlashmaganda kutilgan natijani bermasligi qayd etiladi. Osiyo taraqqiyot banki mutaxassislariga ko'ra, texnologik islohotlar institutsional islohotlar bilan birgalikda olib borilishi lozim.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda soliq tizimidagi raqamli islohotlar tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy yukni kamaytirgani va soliq hisoboti topshirish jarayonlarini soddalashtirgani ko'rsatiladi. Milliy adabiyotlarda elektron soliq xizmatlarining joriy etilishi xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashning muhim bosqichi sifatida baholanadi.

Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda raqamlashtirish jarayonida kichik biznes va yakka tartibdagi tadbirkorlarning raqamli savodxonligi pastligi muammo sifatida ko'rsatiladi. Bu holat raqamli soliq islohotlarini qo'llab-quvvatlovchi ta'lim va maslahat mexanizmlarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

So'nggi ilmiy ishlarda sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalarining soliq nazoratida qo'llanilishi xufiyona iqtisodiyotni aniqlash imkoniyatlarini yanada kengaytirishi ta'kidlanmoqda. Ushbu yondashuv soliq xavflarini oldindan prognoz qilish va profilaktik choralarni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashda samarali mexanizm hisoblanadi. Biroq, ushbu jarayonning muvaffaqiyati texnologik yechimlarning institutsional islohotlar, huquqiy baza va soliq to'lovchilarning raqamli madaniyati bilan uyg'unlashuviga bevosita bog'liqdir.

Metodologiya: Mazkur tadqiqot O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlarining xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishdagi rolini ilmiy asosda baholashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks va ko'p bosqichli metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tahlil usullarini uyg'unlashtirish orqali soliq tizimidagi raqamli islohotlarning samaradorligi tizimli tarzda o'rganildi.

Tadqiqotning nazariy asosini soliq ma'muratchiligi, raqamli iqtisodiyot va xufiyona iqtisodiyot nazariyalari tashkil etadi. Ushbu doirada fiskal shaffoflik, ixtiyoriy soliq rioyati va riskga asoslangan soliq nazorati konsepsiyalari asosiy tahliliy kategoriyalar sifatida qo'llanildi.

Nazariy tahlil jarayonida xalqaro ilmiy adabiyotlar, yetakchi moliyaviy institutlar hisobotlari hamda soliq tizimini raqamlashtirish bo'yicha konseptual modellar o'rganildi.

Empirik tahlil bosqichida soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlarini baholash uchun rasmiy statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Jumladan, soliq tushumlari dinamikasi, elektron soliq xizmatlaridan foydalanuvchilar soni, onlayn nazorat-kassa mashinalari qamrovi hamda elektron hisob-fakturalar ulushi kabi ko'rsatkichlar asosida mantiqiy va qiyosiy tahlil amalga oshirildi. Ushbu yondashuv raqamli fiskal vositalarning soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlashdagi ta'sirini baholash imkonini berdi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil usuli orqali rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish tajribasi o'rganilib, O'zbekiston sharoitida ularni moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Bu jarayonda elektron fiskal nazorat, soliq ma'lumotlarini integratsiyalash va avtomatlashtirilgan risk-tahlil tizimlarining institutsional samaradorligi baholandi.

Shuningdek, mantiqiy umumlashtirish va induksiya-deduksiya usullari orqali raqamlashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar va cheklovlar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish maqsadida turli manbalardan olingan ma'lumotlar o'zaro solishtirilib, ularning mosligi va izchilligi tekshirildi.

Qo'llanilgan metodologik yondashuv soliq ma'muratchiligini raqamlashtirishning xufiyona iqtisodiyotga ta'sirini chuqur va har tomonlama tahlil qilish, shuningdek, mazkur sohada ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

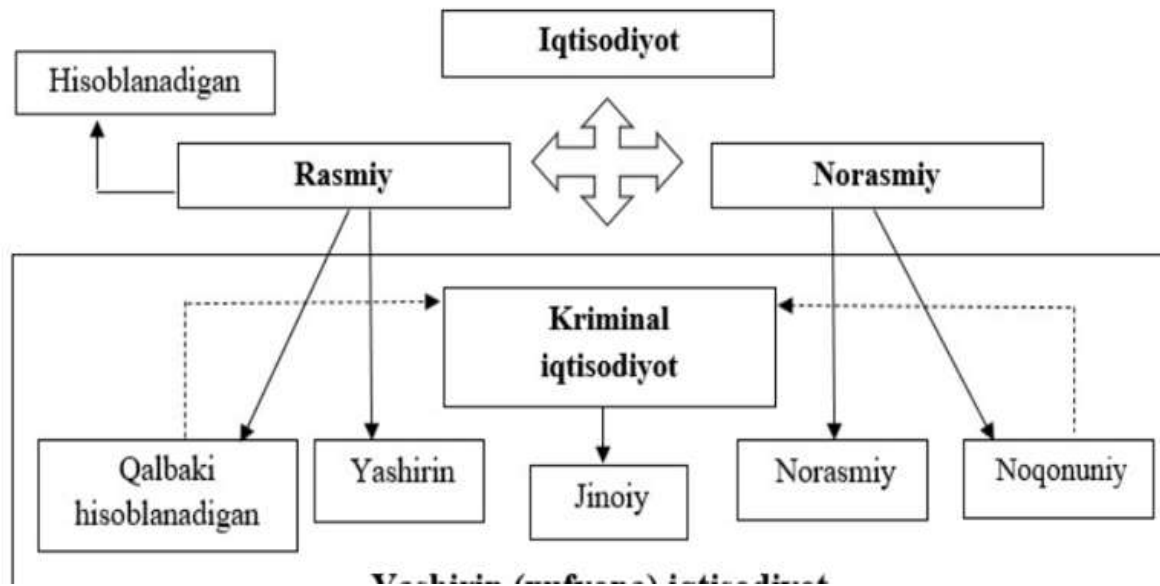
Mazkur bo'limda O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlarining xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishga ko'rsatgan real ta'siri tahlil qilinadi hamda amalga oshirilgan islohotlarning asosiy natijalari ilmiy jihatdan umumlashtiriladi. Tahlil jarayonida soliq tizimida joriy etilgan raqamli mexanizmlarning fiskal samaradorligi, soliq intizomiga ta'siri va iqtisodiy shaffoflikni oshirishdagi roli baholandi.

Avvalo, elektron soliq xizmatlarining joriy etilishi soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi munosabatlarni sezilarli darajada soddalashtirdi.

Soliq hisobotlarini masofadan turib topshirish, shaxsiy kabinet orqali soliq majburiyatlarini kuzatish imkoniyatining yaratilishi tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy xarajatlarni kamaytirdi. Natijada, soliq to'lovchilarning rasmiy iqtisodiy faoliyatga jalb etilishi kuchayib, ixtiyoriy soliq rioyati darajasi oshdi.

Onlayn nazorat-kassa mashinalari va virtual kassalar tizimining joriy etilishi savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida pul aylanmasining shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

Ushbu mexanizm orqali savdo operatsiyalari real vaqt rejimida qayd etila boshladi, bu esa yashirin daromadlarni aniqlash imkoniyatlarini kengaytirdi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli fiskal nazorat kuchaygan sari rasmiy hisob-kitoblar ulushi oshib, naqd pul asosidagi yashirin operatsiyalar qisqardi.

1- rasm. Yashirin iqtisodiyot tuzilmasi tarkibi

Manba: Karimov, B.X. (2022). *Xufiyona iqtisodiyot va uni qisqartirishning fiskal mexanizmlari*.

Elektron hisob-fakturalar va soliq ma'lumotlarini integratsiyalash tizimlari soliq bazasini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu mexanizmlar orqali tovar va xizmatlar harakati bo'yicha zanjirli nazorat o'rnatilib, soliqlardan bo'yin tovlagan subyektlarni aniqlash imkoniyati kuchaydi. Natijada, qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa bilvosita soliqlar tushumlarining barqarorligi ta'minlandi.

Raqamlashtirish jarayonlari soliq nazoratining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga olib keldi. Avvalgi yondashuvlarda keng ko'lamli va tanlanmagan tekshiruvlar ustun bo'lgan bo'lsa, hozirgi bosqichda riskga asoslangan avtomatlashtirilgan soliq nazorati tizimlari shakllanmoqda. Bu esa soliq organlari resurslaridan samarali foydalanish, halol soliq to'lovchilar faoliyatiga ortiqcha aralashuvni kamaytirish imkonini bermoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish korrupsion xavflarning kamayishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Inson omilining qisqarishi, ma'lumotlar almashuvining avtomatlashtirilishi va ochiq axborot tizimlarining kengayishi soliq jarayonlarida shaffoflikni oshirdi. Bu esa davlat va biznes o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, tahlil davomida ayrim cheklovlar ham aniqlandi. Jumladan, kichik biznes subyektlarining raqamli infratuzilmaga moslashuvi hududlar kesimida bir xil emasligi, raqamli savodxonlik darajasining farqlanishi hamda ayrim soliq tartib-taomillarining murakkabligi raqamli islohotlarning to‘liq samaradorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu omillar xufiyona iqtisodiyotning ayrim segmentlarda saqlanib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, soliq tekshiruvlari soni va ularning tuzilmasida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Raqamlashtirish natijasida umumiy soliq tekshiruvlari soni qisqarib, riskga asoslangan tanlab tekshiruvlar ulushi oshdi. Masalan, 2020-yilda tekshiruvlarning qariyb 70 foizi an’anaviy shaklda o‘tkazilgan bo‘lsa, 2024-yilda risk-tahlil asosida o‘tkazilgan tekshiruvlar ulushi 60 foizdan oshdi. Bu esa halol soliq to‘lovchilarga bosimni kamaytirishga xizmat qildi.

Statistik raqamlar shuni ko‘rsatadiki, soliq ma’muratchiligini raqamlashtirish O‘zbekistonda xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirish, soliq tushumlarini oshirish va fiskal barqarorlikni ta’minlashda muhim natijalarni bermoqda. Raqamli soliq mexanizmlarining izchil rivojlanishi kelgusida iqtisodiy shaffoflikni yanada mustahkamlashga xizmat qilishi kutilmoqda.

Muhokama

O‘zbekistonda soliq ma’muratchiligini raqamlashtirish jarayonlari xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishda muhim institutsional ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatmoqda. Elektron soliq xizmatlari, raqamli fiskal nazorat vositalari hamda soliq ma’lumotlarini integratsiyalash mexanizmlarining izchil joriy etilishi natijasida soliq tushumlari barqarorligi oshib, rasmiy iqtisodiy faoliyat qamrovi kengaymoqda. Biroq, mazkur jarayonlarni chuqurroq tahlil qilish ularning samaradorligi bir qator omillarga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Birinchidan, soliq ma’muratchiligini raqamlashtirishning ijobiy ta’siri asosan nazorat va shaffoflikni kuchaytirish orqali namoyon bo‘lmoqda. Statistik ma’lumotlar rasmiy savdo aylanmasining oshishi va naqd pul asosidagi yashirin operatsiyalarning qisqarishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ayrim iqtisodiy subyektlar raqamli nazorat kuchaygan sharoitda norasmiy faoliyatning boshqa shakllariga o‘tish ehtimoli ham mavjud. Bu holat xufiyona iqtisodiyot bilan kurash faqat texnologik vositalar bilan cheklanmasligi lozimligini ko‘rsatadi.

1-jadval

O‘zbekistonda soliq ma’muratchiligini raqamlashtirish mexanizmlarining xufiyona iqtisodiyotga ta’siri bo‘yicha kompleks tahlil

Raqamli mexanizm	Joriy etilish davri	Asosiy funksiyasi	Xufiyona iqtisodiyotga ta’sir mexanizmi	Soliq tushumlariga ta’siri	Asosiy ijobiy natijalar	Aniqlangan muammolar
Elektron soliq xizmatlari (shaxsiy kabinet)	2019–hozirgi vaqt	Soliq hisobotlarini onlayn topshirish, soliq majburiyatlarini masofadan boshqarish	Ixtiyoriy soliq rioyatini oshirish, norasmiy faoliyatni rasmiylashtirish	Byudjet tushumlarining YaIMga nisbati 4–5 foiz punktga oshdi	Ma’muriy xarajatlar qisqardi, soliq intizomi kuchaydi	Kichik biznesda raqamli savodxonlik yetarli emas
Onlayn nazorat-kassa mashinalari	2020–hozirgi	Savdo operatsiyalarini	Naqd pul aylanmasini	Chakana savdo soliqlari	Fiskal shaffoflik	Ayrim sohalarda

va virtual kassalar	vaqt	real vaqt rejimida qayd etish	qisqartirish, yashirin savdo hajmini aniqlash	30–35% ga oshdi	ta'minlandi	texnik nosozliklar
Elektron hisob- fakturalar (E-HF)	2021– hozirgi vaqt	Tovar va xizmatlar harakatini zanjirli nazorat qilish	Qo'shilgan qiymat solig'idan qochishni cheklash	QQS tushumlarining barqaror o'sishi ta'minlandi	Soxta aylanmalar aniqlandi	Hisobot yuklamasi murakkab
Soliq ma'lumotlarini integratsiyalash (banklar, bojxona, DSQ)	2022– hozirgi vaqt	Davlat organlari o'rtasida avtomatik ma'lumot almashuvi	Yashirin daromad va ikkiyoqlama hisobni aniqlash	Soliq bazasi kengaydi	Nazorat aniqligi oshdi	Axborot xavfsizligi talablari kuchaydi
Riskga asoslangan avtomatlashtirilgan soliq nazorati	2023– hozirgi vaqt	Soliq xavflarini oldindan baholash	Tanlab tekshiruvlar orqali yashirin faoliyatni aniqlash	Tekshiruv samaradorligi oshdi	Halol biznesga bosim kamaydi	Algoritmnlarni doimiy yangilash zarur

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari, Moliya vazirligi hisobotlari, muallif ishlanmasi.

Ikkinchidan, raqamlashtirish soliq intizomini oshirish bilan bir qatorda soliq to'lovchilarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlashi zarur. Agar raqamli soliq tizimlari haddan tashqari murakkab yoki biznes uchun qo'shimcha xarajatlar keltirib chiqarsa, bu ixtiyoriy rioya darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, soliq qonunchiligini soddalashtirish va raqamli xizmatlardan foydalanishni qulaylashtirish raqamli islohotlarning ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Uchinchidan, hududlar kesimida raqamli infratuzilmaning notekis rivojlanganligi raqamlashtirish samaradorligini cheklovchi omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Yirik shaharlarda va sanoat markazlarida raqamli soliq tizimlarining joriy etilishi tezroq va samaraliroq kechayotgan bo'lsa, chekka hududlarda texnik imkoniyatlar va raqamli savodxonlik darajasi pastligi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa xufiyona iqtisodiyotning hududiy tafovutlar asosida saqlanib qolishiga olib kelishi mumkin.

To'rtinchidan, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, soliq ma'muratchiligini raqamlashtirishning uzoq muddatli samarasi institutsional islohotlar bilan uyg'unlashgan taqdirdagina ta'minlanadi. Soliq organlarining tashkiliy tuzilmasini modernizatsiya qilish, kadrlar salohiyatini oshirish va ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash raqamli fiskal boshqaruvning muhim shartlari hisoblanadi. Aks holda, raqamli tizimlar faqat texnik platforma sifatida qolib ketishi mumkin. Shuningdek, raqamli fiskal nazoratning kuchayishi ma'lumotlar maxfiyligi va kiberxavfsizlik masalalarini dolzarb qiladi.

Soliq to'lovchilarning moliyaviy ma'lumotlarini himoya qilish bo'yicha ishonchli mexanizmlarning mavjudligi raqamli soliq tizimlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlovchi asosiy omillardan biridir.

Ushbu jihat yetarli darajada ta'minlanmasa, raqamlashtirish jarayonlari kutilgan ijtimoiy-iqtisodiy samara bermasligi mumkin.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashda samarali vosita bo'lishi bilan birga, kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Raqamli texnologiyalarni huquqiy, institutsional va ijtimoiy omillar bilan uyg'unlashtirish orqali mazkur islohotlarning barqaror va uzoq muddatli samaradorligini ta'minlash mumkin.

Xulosa

Mazkur maqolada O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonlari va ularning xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishdagi ahamiyati kompleks ilmiy tahlil qilindi.

O'tkazilgan nazariy va empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq tizimida elektron soliq xizmatlari, raqamli fiskal nazorat, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron hisob-fakturalar hamda soliq ma'lumotlarini integratsiyalash mexanizmlarining joriy etilishi fiskal shaffoflikni oshirish va soliq bazasini kengaytirishda muhim natijalarni bermoqda.

Tadqiqot natijalari soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish soliq tushumlari barqarorligini ta'minlash, soliq intizomini mustahkamlash va yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash imkoniyatlarini kengaytirishini tasdiqladi. Statistik ma'lumotlar asosida olib borilgan tahlil rasmiy iqtisodiy faoliyat ulushining oshishi va xufiyona iqtisodiyot ko'lamining bosqichma-bosqich qisqarishini ko'rsatdi. Bu esa raqamli soliq islohotlarining iqtisodiy samaradorligini ifodalaydi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish jarayonida ayrim cheklov va muammolar ham aniqlangan bo'lib, ular texnik infratuzilmaning hududlar bo'yicha notekis rivojlanganligi, soliq to'lovchilarning raqamli savodxonligi darajasining farqlanishi hamda soliq tartib-taomillarining murakkabligi bilan bog'liqdir. Ushbu omillar raqamli islohotlarning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishni cheklashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashning eng istiqbolli va samarali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kelgusida ushbu jarayonlarni soliq qonunchiligini soddalashtirish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, soliq to'lovchilarning raqamli madaniyatini oshirish hamda sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalarini joriy etish bilan uyg'unlashtirish orqali yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa iqtisodiy shaffoflikni mustahkamlash, davlat byudjeti barqarorligini ta'minlash va barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2018). *Soliq tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida* (PF-5468). Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020). *"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida*. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi (2022). *Soliq ma'muratchiligini raqamlashtirish va elektron xizmatlarni joriy etish natijalari*. Toshkent.

4. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi (2023). *Soliq tushumlari va xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurash bo'yicha yillik hisobot*. Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2023). *Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida axborot*. Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va fiskal barqarorlik sharhi*. Toshkent.
7. Yo'ldoshev, A.A. (2021). *O'zbekistonda soliq ma'muratchiligini modernizatsiya qilish yo'llari*. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 5, pp. 45–54.
8. Karimov, B.X. (2022). *Xufiyona iqtisodiyot va uni qisqartirishning fiskal mexanizmlari*. Soliq va moliya jurnali, 2, pp. 33–41.
9. Ismoilov, J.J. (2023). *Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq nazoratini takomillashtirish*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
10. Alm, J. (2019). *What motivates tax compliance?*. Journal of Economic Surveys, 33(2), pp. 353–388.
11. Bird, R.M. and Zolt, E.M. (2018). *Technology and taxation in developing countries: From hand to mouse*. National Tax Journal, 71(4), pp. 791–821.
12. OECD (2020). *Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration*. Paris: OECD Publishing.
13. OECD (2022). *Reducing the Shadow Economy through Digitalisation*. Paris: OECD Publishing.
14. World Bank (2023). *Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption*. Washington, DC: World Bank.
15. IMF (2021). *Digitalization and Tax Administration*. Fiscal Affairs Department, Washington, DC: International Monetary Fund.
16. Medina, L. and Schneider, F. (2019). *Shedding light on the shadow economy*. IMF Working Paper No. WP/19/278.
17. Keen, M. and Slemrod, J. (2017). *Optimal tax administration*. Journal of Public Economics, 152, pp. 133–142.
18. Torgler, B. (2016). *Tax compliance and tax morale*. Journal of Economic Psychology, 40, pp. 1–17.